

Bygningshistorie

Sulitjelma bygningshistorie er ung, i 1998 er det bare 150 år siden de første fastboende slo seg ned her. Den første bolig som ble bygget på stedet var en gamle ved langvatnet, så ble seks rydningsbruk reist, til sist kom gruveindustrien med sine arbeiderbarakker og storslåtte villaer. I samme rekkefølge har stedsnavnene kommet: det samiske "Sulitjelma", rydningsmannens "Fagerli", og industriherrenes "Charlotta" og "Gudrun".

Høyfjellsgruvene

Gruvedriften ble satt i gang på flere steder i Sulitjelma, og rundt gruveåpningene vokste det frem små lokalsamfunn. Hanken, Ny-Sulitjelma, Sagmo, Anna, Jakobsbakken og Furuhaugen. Flere av disse stedene hadde eget post/brevhus, på Jakobsbakken hadde man også egen skole, bibliotek, butikk, musikkorps, idrettslag og andre foreninger. Av høyfjellsgruvene er det bare Jakobsbakken som ennå har sitt bygningsmiljø intakt. Husnavnene på Jakobsbakken forteller sin historie; "Overstigeren", "Kampen", "Frelsesarmeen", "Gammelnybrakka", "Lasarettet", "Lussitania" og "Titanic" er noen.

Den første bygning som ble reist i Sulitjelma var antakelig en gamle ved Balmielva inne i Fagerli. I 1805 var den svenske vitenskapsmannen Gøran Wallenberg på besøk i Langvassdalen og han beskrev en gamle som eneste bebyggelse her oppe.

I 1848 kom de første rydningsmennene til Langvassdalen. Reinhagen Gård står i dag tilbake som et spesielt og verdifullt minne fra denne tiden.

Fra 1887 kom gruverdriften i gang, og den første bygning som ble reist var en del av det huset vi i dag kaller "messa" i Furulund. Festsalen i messa er dessuten bygget av tømmer fra Sulitjelmas furuskoger.

Gruvedriften ekspanderte fort og man trengte tak over hodet til både arbeidsfolk og ledelse. Trangboddheten var stor og materialer til husbygging var ikke lenger å oppdrive på stedet, til det hadde vedforbruket til smeltehytte og boliger tatt godt for seg i skogene. Verket kjøpte derfor opp hus i distriktet som ble gjenoppbygget ved de ulike bosteder i Sulitjelma.

Av de første hus som ble kjøpt opp og flyttet til Sulis var "Kapstø" og "Kabelvåg" Begge husene står i dag på Jakobsbakken. "Kapstø" hadde vært hovedbygning på handelsstedet Kapstø i Saltstraumen

Konsul Persson kjøpte Kaafiord Kobberverk i Finnmark i 1895. Gruvene her ble drevet noen år, men i 1909 ble verket lagt ned. Flere av bygningene i Kåfjord ble da fraktet til Sulitjelma. I dag

finner vi "Kåfjord-brakka" på Sandneshaugen, og "Kåfjord" på Jakobsbakken. Dagens AOF-hus var administrasjonsbygg ved kobberverket i Kåfjord, og ble satt opp som direktørbolig da det kom til Sulis.

"Direksjonsvillan", som i dag er Sulitjelma Hotel, kom også fra et sted der konsul Persson hadde gruveinteresser. Huset var opprinnelig bygget som direktørvilla i Badden, Kvænangen i Troms. Til Sulitjelma kom huset i 1906 og ble stort sett brukt ved gruveselskapets styremøter og når "høytstående" gjester kom på gjesting til Sulitjelma. For eksempel har både Kong Haakon 7. og Kong Olav 5. vært gjester i det som i dag er et hotell, eid av fagbevegelsen.

Under siste verdenskrig beslagla tyskerne direksjonsvillan. Bygningen ble da brukt som hovedkvarter for det tyske politi (Gestapo, SD, SS og grensepolitiet).

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Korea og Warszawa

I Sulitjelma, som på mange andre steder, var det vanlig å sette navn på hus. Et hus som ble gjenreist etter en brann i Charlotte fikk tilnavnet "Korea", fordi byggearbeidene startet samtidig som Koreakrigen brøt ut i 1950. På Sandnes ble et hus ombygget samtidig som tyskerne i 1939 gikk inn i Warszawa, Polen. Huset gikk i mange år under navnet "Warszawa".

Port Arthur

I 1905 ble en "lauskarsbrakke" bygget på Sandnes. Avisene skrev på denne tiden om utviklingen i den russiskjapanske krig som raste i Sørøst-Asia. Inntrykkene fra krigens avgjørende slag ved havnebyen Port Arthur må ha vært sterke, for huset på Sandnes fikk navn etter havnebyen og omtales den dag i dag som "Port Arthur".

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Lussitania og Titanic

På Jakobsbakken ble det satt opp to hus ved innfartsporten til stedet. Husene fikk navn etter to dampbåter, Lussitania og Titanic. Huset "Titanic" var under bygging da "verdens største og sikreste" skip sank utenfor New Foundland 15. april 1912, og omlag 1500 mennesker omkom. Huset Titanic brant ned midt på 1960-tallet.

Huset "Lussitania" fikk sitt navn etter en dampbåt som ble senket av tyske ubåter utenfor Irland under 1. verdenskrig

(1915). Huset står ennå på Jakobsbakken, men omtales i dag også som "Steigen-brakka" eller "Elkem-huset".

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Barnehjemmet, Canada og Revehiet

Husene i Sulis fikk ofte navn som henspilte på historiske hendelser, men også etter hva huset hadde vært brukt til, eller navnet til personer som bodde der. På Inner-Sandnes sto et hus som ble kalt "Barnehjemmet". Navnet oppsto etter en difteri-epidemi, da mange syke barn ble lagt inn til behandling og isolasjon her.

På Giken sto et hus som fikk tilnavnet "Canada". Det skyldtes at folk ville holde leven med en mann som planla å emigrere til Canada, men måtte legge planene på hylla da kona ble gravid. Familien "emigrerte" da til dette huset, som straks fikk tilnavnet "Canada".

Det siste huset som ble bygget på Giken, fikk navnet "Revehiet" allerede før huset var ferdig til innflytting. Det skyldtes at mange på Giken mente at enkelte sambygdinger "revet" (smisket) med stigeren for å få flytte inn i huset som både hadde bad og WC leilighetene.

I Furulund står et hus som i dag ofte omtales "villaen". Huset ble restaurert samtidig som kongefamiliens villa på Skaugum ble gjenoppbygget etter brann. Huset på Verkstedhaugen fikk ganske snart tilnavnet "Villa Skaugum".

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Stedsnavn

De samiske navnene

Samene som holdt til i Sulitjelmaområdet snakket Pitesamisk, en dialekt som avviker sterkt fra dagens nord-samisk. Språket har dessuten utviklet seg slik at mange av de eldste navnene er nærmest uforståelige, selv for eksperter. Dette gjelder for eksempel navnet Sulitjelma, som er samisk. Ingen vet med sikkerhet hva det betyr, men det har blant annet blitt tolket som "øyenes terskel" og som "solens øye".

En del av de norske navnene er rene oversettelser av de samiske; f.eks Kjelvatnet som på samisk heter Giebnejavri. Giebne betyr gryte eller kjel, javri betyr vatn. Risvatnet heter Siedgajavri på samisk. Siedga betyr ris, kjerr, kratt. Balvatn heter på samisk Ballavri og har ingen ting med ball å gjøre. Muotkejavri (Mørki) har et norsk navn som ingen bruker, Eidevatn.

Muotke betyr et eide, det vil si en smal landstripe mellom to vatn. Rahpesvarri (Rappis) betyr brattfjellet. Både Bursi og Giken er samiske navn. En del ord går igjen i de samiske stedsnavnene. Eksempler på det er;

- -javri, som betyr vatn (innsjø).Eksempel: Dårrojavri
- -varri, som betyr fjell Eksempel: Rahpesvarri
- -cohkka, som betyr fjelltopp Eksempel: Aweluncohkka
- -vaggi, som betyr dal Eksempel: Skieidivaggi
- johkka, som betyr elv Eksempel: Galbmejohkka

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Sulitjelma

Sulitjelma er et ganske nytt og ungt navn på stedet. Før rydningsmennene bosatte seg i dalen, ble stedet og strekningen helt ned til Finneid omtalt som "Vattenbygden". Senere kom benevnelsen "Langvassdalen". Etter at gruvedriften kom i gang ble gruveselskapet "Sulitjelma Aktiebolag" dannet i 1891. Industriherrene ønsket å bruke navnet fra det kjente fjellmassivet Sulitelma, som navn på den nye industribedriften. Dette førte ganske raskt til at også stedet ble omtalt som Sulitjelma.

Hva det pitesamiske navnet Sulitjelma betyr er det ingen som helt sikkert kan si noe om. En tolkning det ofte vises til er den samiske språkforskeren J.Qvigstads oversettelse til "øyenes terskel". Men i en tradisjonell joik, som finnes nedtegnet i folkeminnearkivet i Uppsala, Sverige, omtales Sulitjelma som "Sulacalmie" = "Solens øye". Oversatt til svensk lyder joikens tekst slik: Jag skall joika till detta Solöga, då det ibland täckes av väldiga moln (skyer), men när solen lyser, då räcker topparna ända till himmelen ...

At Sulitjelma i uminnelige tider har vært et samisk område vitner alle de samiske stedsnavn i fjellene på. Også navn som Giken og Bursi er samiske. Bursi kan bety noe slikt som "bruser som fra et hav" og Giken har antakelig også en betydning som henspeler på elv og foss.

Fagerli, Fagermo, Granhei, Furulund, Furuhaugen og Grønli derimot er navn som beskriver naturen på disse stedene slik den var midt på 1800-tallet. Glastunes vet ingen sikkert betydningen av, men forklaring kan være enkel. Når en på den tiden kom oppover vannet med båt, så man det skinte i glassrutene i en liten stue ute på det skogkleddes neset.

Sulitjelma ble raskt et av Norges største industristeder med mye folk, liv og røre.

Arbeidsfolk deltok aktivt i å sette navn på steder i lokalsamfunnet. Et eksempel er "Karelen". Navnet knyttes i dag til veistrekningen over malmtransporttunnelen, den som navnet

opprinnelig var knyttet til. Arbeidet med tunnelen ble satt igang samtidig som den finsk-russiske krigen om landområdet Karelen raste i 1941. Navnet "karelen" brukes den dag i dag i Sulitjelma.

Veien fra skolen og til Sandnes-brua ble i begynnelsen av 2. verdenskrig omlagt. Veien fikk raskt tilnavnet "Burmaveien". Samtidig med veiarbeidet på Sandnes ble den "riktige" Burmaveien, fra Burma til Kun Ming i Kina, kraftig opprustet for å tåle forflytning av tungt militært utstyr. Burma-veien fikk stor strategisk betydning for krigføringen under 2. verdenskrig.

"Labbisbakken" i Fagerli snakker folk ofte om. Navnet kommer av at laboratoriet for vaskeriet og smeltehytta sto i nærheten. Huset er revet for lengst.

[\[til innholdslisten | førstesiden \]](#)

Smørabjerka

På "sulisdialekt" omtales bjørka både som "smørabjørka" og "smørbjørka". Treet står like i veikanten i Daja og har sitt navn fra gamle dager da folk gikk fra Sulis og opp til fjells. Når de kom til smørabjørka ble det som regel et klimaskifte fra pluss til minusgrader og skiene måtte smøres om, derav navnet.

[\[til innholdslisten | førstesiden \]](#)

Charlotta

Det finnes neppe noe sted som kan måle seg med Sulitjelma hva gjelder pikenavn på steder. Vi har Beret-, Lilly- og Annavatn, Gjertrudfjell, Gudrun, Valdis og Sigrid på fjellpartier. Ganske mange har dessuten adresse "Charlotta, 8230 Sulitjelma". Det var ei gruve som først fikk navnet Charlotta, siden ble hele området ved Folkets Hus kalt det samme. Gruva var oppkalt etter fruene til styreformannen i Sulitelma Aktiebolag, landshøvding Tornerhjem. Direktør Knudsens døtre Gudrun og Valdis fikk sine navn knyttet til gruver i Ny-Sulitjelma, og datteren Sigrid fikk sitt navn festet til gruveområdet i Bursi. Derimot skal "Anna" ha sitt navn fra ei kokke. Alle disse navnene er i bruk i Sulitjelma i dag.

[\[til innholdslisten | førstesiden \]](#)

Vaffelkaktjønna

På Jakobsbakken ligger Vaffelkaktjønna. Hva som er årsaken til dette navnet vet ingen med sikkerhet i dag, men det finnes to ulike historier om opphavet. Den ene er at kokka ble så sint på mannfolka hun stelte for, at hun kastet både vaffeljern og vaffelrøre på vannet. I den andre versjonen heter det et det var en

finsk arbeider som ble så sint på kokka for at hun svidde vaflene, at han kastet vaffeljernet ut vinduet og midt ut i tjønna.

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Elvabakken

Der Asbjørn Mathisens hus står i dag, sto det før siste krig et hus som brant ned. Husnummeret var "11", familien som bodde der het Elvalund og hadde elleve barn. Bakken forbi huset ble kalt "Elvabakken", det mange i dag feilaktig kaller "Tia-bakken". Tia-bakken gikk ned fra A. Mathisens hus og forbi hus nr. 10 som sto like vest for garasjerekka ved Langvannet borettslag (revet).

Høyfjellsgruvene Sagmo, Jakobsbakken, Anna, Hankabakken og Ny-Sulitjelma var i sin driftstid små lokalsamfunn. På Hankabakken er alle hus og spor borte, mens på Ny-Sulitjelma står et eneste hus tilbake. (Turistforeningens hus). I Anna står bare grunnmurene etter husene igjen, på Sagmo står bare festiviteten og "Annabrakka" igjen.

Som "kulturminne" er likevel mange av de gamle høyfjellsgruvene spennende å besøke. Til Anna gruve kan man følge vognbanen fra gruvetippen på Jakobsbakken og innover. I vognbanen ligger ennå rester av sviller, og spor fra hestene som trakk malmvognene fra Anna til Jakobsbakken er ennå godt synlig i svillene.

Fra gruvetippen på Jakobsbakken kan man også følge linbanetraseen mot Sagmo. Langs den gamle veien mellom Jakobsbakken og Sagmo står ennå noen av "veiviserne" som ble satt opp for at skolebarna skulle finne frem i uvær. Veiviserne er laget av jernrør med ei "pil" av jernplate i toppen.

Der denne gamle veien svinger og ned mot Fagerli ligger tuftene av et hus inne i skogen. Huset ble kalt "trea", og det knyttet en tragisk historie til stedet. Her bodde gruvearbeiderne som arbeidet i "Helsingborg dagbrudd". En ung gutt ble sendt på brakka for å tine en kasse med frossen dynamitt. Kassen ble satt på komfyren og eksploderte. Gutten omkom, mens kokka ble "blåst" ut et vindu og klarte seg.

Furuhaugen er et annet fantastisk sted å vandre rundt på. Her kan en se mange rester etter bolighus, også murene der skolestua sto er ennå synlig. De enorme dagbruddet er et imponerende kulturminne fra gruedriften på Furuhaugen. Mellom sprekker i berget kan man enkelte steder se inn i gruveområder der det står igjen gamle vogner og annet utstyr.

Ei gruve som er lite kjent, også lokalt, er "Fjelds gruve" oppe i Koppartopplia. Her ligger rester etter ei torvbrakke like over gruveåpningen. Gruven her er ikke murt igjen, og man kan gå ca.

50 meter inn. Fra Ny-Sulitjelma kan man tydelig se gråsteinstippen utenfor gruvegangen.

[[til innholdslisten](#) | [førstesiden](#)]

Beretgammen

Fra Jakobsbakken går det en "T"-merket sti innover til Coarve. Stien passerer Beretgammen like før du kommer til hengebroa over Beretelva. I sin tid sto det hele tre gammer på stedet, i dag er det bare en igjen. Det var Mavas-samene som bygde denne gammen (ca. 1910). Helt frem til 1972 hadde samene i Luokta-Mavas sameby beiterettigheter i Sulitjelma. Beretområdet har vært en tradisjonell sommerboplass fra langt tilbake. I Beretgammen er det lagt ut "gjestebok".